

*Trees van Montfoort:
'Niet alleen God en
mensen, maar God en
de hele wereld'*

Tekst: Elke van Riel
Beeld: Wim Reedijk

‘Duurzaamheid hoort in de kern van het geloof’

Het wereldbeeld dat in de Bijbel naar voren komt, is veel minder antropocentrisch en dualistisch dan het moderne westerse wereldbeeld, betoogt theoloog en journalist Trees van Montfoort in haar boek *Groene theologie* dat komende maand verschijnt. “Mensen staan niet boven of buiten de rest van de schepping.”

Er zijn honderden groene kerken en er is een Groene Bijbel, maar er is in Nederland nog weinig groene theologie, merkte Trees van Montfoort, toen ze sprekers zocht voor een lezing. Ze besloot deze leemte zelf te vullen. Aanvankelijk wilde ze een proefschrift schrijven over drie ecofeministische theologen. Maar omdat ze vreesde dat dit erg specialistisch zou worden, besloot ze haar onderzoek te verbreden en er een boek voor een breder publiek van te maken waaraan ze vijf jaar werkte.

Kunnen we de ‘oplossing’ van de ecologische crisis, vervuiling, klimaatverandering enzovoort niet beter overlaten aan technici dan aan theologen?

“Nee, want technologie en de huidige economie hebben deze crisis juist mede veroorzaakt. Die los je daarmee dus niet op. In ons economisch model zit het idee van groei, maar duurzame groei is een contradictio in terminis. Techniek gaat vaak uit van maakbaarheid en beheersbaarheid. We miskennen dan dat we als mens deel zijn van een groot ecosysteem. Filosoof Timothy Morton wijst erop dat dat we te maken hebben met systemen die zo complex zijn, dat we moeten ophouden te denken dat we dat allemaal onder controle hebben. De zogeheten ecomodernisten geloven

in economische groei en technologische oplossingen voor milieuproblemen. Maar zij kijken vaak heel selectief en wijzen dan bijvoorbeeld op de verbeterde waterkwaliteit in Nederland, terwijl dat wereldwijd een ander verhaal is. Natuurlijk kunnen technische oplossingen zinvol zijn, maar we hebben vooral een fundamenteel andere manier van tegen de wereld aankijken nodig, zodat we anders met de aarde omgaan.”

Wat heeft de theologie bij te dragen aan de overwinning van de ecologische crisis?

“Theologie heeft in de Bijbel en in het nadenken over christelijk geloof door alle eeuwen heen enorm veel bronnen die een ander beeld geven dan het dominante westerse wereldbeeld. Dat moderne wereldbeeld is een van de oorzaken van de ecologische crisis. Het gaat uit van het idee dat economische groei noodzakelijk is en dat mensen personen zijn en de rest van de werkelijkheid materie die door mensen gebruikt mag worden. Vanuit het christendom is daar van alles tegenin te brengen.”

De ecologische crisis wordt toch juist vaak met het christendom in verband gebracht?

“Dat het christendom hieraan een zekere schuld heeft valt niet te ontkennen. Zo wijst Lynn White naar de scheiding tussen God

en de wereld, het antropocentrisme, dus het centraal stellen van mensen, en het idee dat de aarde aan mensen gegeven is. Maar tegen hem is – terecht – ingebracht dat er in de Bijbel ook een ander beeld te zien is, dat tegenwicht kan bieden.”

Hoe ziet dat andere beeld eruit?

“Veel meer inclusief en minder antropocentrisch en dualistisch dan het moderne wereldbeeld. In de Bijbel speelt de niet-menselijke werkelijkheid een grote rol, veel teksten gaan over planten, dieren en natuur. Al het levende is beziel door Gods geest, dus het is geen ding. Het gaat vaak over alle leven, of in oude vertalingen: alle vlees. In nieuwe vertalingen is hiervan vaak gemaakt: ‘mensen’, maar er staat eigenlijk ‘mensen en dieren’. Planten werden niet gezien als levende wezens, zij hoorden bij de aarde.

In de maatschappij waarin de Bijbel ontstond, was de verwevenheid met andere levende wezens en de hele aarde nog vanzelfsprekend. Het gaat daarin dus niet alleen over God en de mensen, maar over de hele schepping en God verhoudt zich tot de hele werkelijkheid. Mensen hebben een eigen rol, maar zijn deel van de schepping en staan er niet boven of buiten.”

Maar de Bijbel is toch bij uitstek antropocentrisch? Is in Genesis 1 de mens niet duidelijk de kroon op Gods schepping?

“Mensen denken dat vaak, maar dat staat er helemaal niet. In Genesis 1 is de sabbat de kroon op de schepping en zegt God van het geheel dat het zeer goed is, niet speciaal van de mens. Ook het begrip rentmeester komt in de Bijbel niet voor waar het gaat

over de plaats van mensen in de schepping. Genesis 1 gaat over de hele schepping, maar bij de uitleg ervan gaat het vaak alleen nog maar over de schepping van de mens, alsof dat het doel is. Zo staat in een lied van Huub Oosterhuis: 'die chaos schiep tot mensenland'. Dat is een heel instrumentalistische manier van kijken naar de dieren en de planten en de natuurlijke omgeving, alsof dat allemaal alleen maar bedoeld is als mensenland.

Het verhaal van Genesis 9 over Noach wordt vaak gezien als verbond van God met mensen, maar gaat over een verbond met alle levende wezens – dus daar horen de dieren ook bij – en met de hele levende aarde. Dat staat er niet één keer, maar komt een aantal keren terug. Het is dus niet dat ik het er zo graag in wil lezen.”

U noemde het begrip rentmeester. Die ziet u eerder als deel van het probleem dan van de oplossing. Waarom?

“Die term bevestigt het moderne westerse wereldbeeld waarin wij de aarde onder ons beheer hebben. We moeten die weliswaar goed gebruiken, maar het is wel gebruiken. Of je met de aarde en andere levende wezens omgaat als medeschepping of als materiaal dat je moet beheren, is een totaal andere visie.

Je kunt verdedigen dat de aarde als geschenk aan mensen is gegeven, als je het ziet als een soort vruchtgebruik. Daar is niks mis mee, als we dat doen met respect voor onze medescheppelingen. Dus niet: eens gegeven blijft gegeven en we mogen ermee doen wat we willen.

Het positieve aan de term rentmeester-schap is dat die mensen wijst op hun verantwoordelijkheid, maar hij past tegelijk erg goed in het model van mensen die boven de natuur staan en daar niet zelf bij horen. Het is ook een economische term, die sterk de nadruk legt op het productief maken van de vruchten van de aarde.”

Een ander argument voor een inclusief wereldbeeld in de Bijbel is volgens Van Montfoort dat Jezus daarin ook met de schepping wordt verbonden, met name via de figuur van Vrouwe Wijsheid in het Oude Testament. Jezus als leraar en als eerstgeborene van de schepping lijkt op Vrouwe Wijsheid in het bijbelboek Spreuken en in enkele boeken die alleen in de katholieke canon bij de Bijbel horen. Dat Gods wijs-

‘Kerken aarzelen om te raken aan de persoonlijke levenssfeer van mensen’

heid aanwezig is in alles wat bestaat, geeft een basis voor waardering en respect voor de hele schepping, stelt ze. Het inclusieve wereldbeeld ziet ze ook in de scheppingspsalmen. “In die psalmen staat dat alles wat bestaat God looft. Hier is echter vaak van gemaakt dat mensen God loven vanwege de schepping.” De kerkvaders en Franciscus van Assisi begrepen deze scheppingspsalmen volgens haar nog wel op de goede manier.

Wat is het belang van de encycliek *Laudato Si'* van paus Franciscus voor groene theologie?

“Uit die encycliek spreekt echt een andere visie dan rentmeesterschap en er worden veel bijbelteksten in aangehaald die gaan over de onderlinge verbondenheid van alle schepselen en Gods aanwezigheid in de natuur. Franciscus wijst er bovendien terecht op dat de ecologische crisis samenhangt met de toenemende armoede en sociale onrechtvaardigheid in de wereld en met het kapitalisme en het geloof in economische groei.

Wel heeft hij veel te weinig oog voor de positie van vrouwen. Zo wordt abortus geduid als weer zo'n voorbeeld van mensen die proberen te heersen over de natuur. Hij zou kunnen weten dat abortus ook vaak met armoede en gebrek aan voorbehoedsmiddelen te maken heeft, of met gebrek aan macht om in een relatie te eisen dat die gebruikt worden.”

Paspoort

Trees van Montfoort (Utrecht, 1956) is onderzoeker, predikant van de Protestantse Kerk in Nederland en journalist.

- Studeerde theologie en communicatiewetenschappen aan de Katholieke Theologische Universiteit Utrecht en deed kerkelijk examen aan de Universiteit Leiden.
- Werkte van 1982-1993 als programmamaker bij KRO-radio.
- Was vervolgens kerkelijk werker in Den Haag en hoofd voorlichting van het Protestantse Dienstencentrum.
- Werkt nu als zzp'er (www.VanMontfoort-Communicatie.nl) en gaat als gastpredikant voor in protestantse gemeenten.
- Was bestuurslid van de Oecumenische Vrouwensynode en is lid van de werkgroep Theologie, Kerk en Duurzaamheid.
- Is de auteur van *Groene theologie* (Skandalon, 320 blz., € 27,50). Het boek verschijnt in april.

Een van de hoofdstukken in uw boek gaat over de feministische theologes Sallie McFague, Ivone Gebara, Catherine Keller en Elisabeth Theokritoff. Waarom zijn zij belangrijk?

“Ecotheologie is voor een deel uit de feministische theologie voortgekomen. Dat heeft ermee te maken dat vrouwen vaak met het lichamelijke en aardse geïdentificeerd zijn. Mannen werden geacht minder door hun lichaam bepaald te worden en zouden daardoor dichter bij God staan, omdat God geestelijk gedacht werd.

In de theologie ontstonden verschillende dualismen als: geest hoger dan het lichaam, mensen belangrijker dan dieren, God belangrijker dan de aarde en mannen hoger dan vrouwen. De Bijbel komt natuurlijk uit een heel patriarchale maatschappij, maar heeft veel meer waardering voor de natuur dan onze maatschappij. Feministisch theologen zijn alert op negatief denken over de aarde, omdat dit verwant is met negatief denken over vrouwen. Zij zijn zich meer bewust van de onderlinge verbondenheid en afhankelijkheid van alles in één groot web van leven en verzetten zich daarom tegen een absolute scheiding van God en de wereld.

Ook is er vanuit feministische theologie altijd veel aandacht geweest voor diversiteit en verschillen tussen mensen. Dat is

belangrijk, want sommige mensen hebben nauwelijks bijgedragen aan de klimaatverandering, maar dragen wel de zwaarste gevolgen.”

Hoe kijkt u naar de kritiek van de 'gele hesjes' die smalend spreken van een 'groene elite' die klimaat 'als hobby' heeft?

“Zij hebben voor een deel een punt. Voor bepaalde groepen is duurzaamheid een soort leefstijl, waarin ze heel inconsequent zijn. Dus zonnepanelen en biologisch eten, maar ook op vliegvakantie, een open haard en naar de sauna et cetera. Dat pakken sommige partijen op om het hele streven naar duurzaamheid in een kwaad daglicht te zetten.

Het is ons gemeenschappelijk probleem dat de zeespiegel stijgt, de voedselproductie in gevaar komt en plastic steeds meer in ons eigen lichaam komt. Maar je moet de verantwoordelijkheid hiervoor niet alleen bij individuen leggen, want dit heeft met structuren en systemen te maken. Waarom is vliegen naar verhouding zo goedkoop en de trein zo duur? De kosten worden nu erg naar de huishoudens toe geschoven, terwijl grote bedrijven de dans behoorlijk ontspringen. Zij moeten meer worden belast, in plaats van de minima op te zadelen met een hogere energierekening.”

Wat kun je als burger of 'eenvoudig gelovige' doen aan een beter milieu?

“Zo weinig mogelijk het vliegtuig en de auto gebruiken, meer spullen delen, minder of geen vlees eten, groenten van het seizoen kopen, of biologische groenten halen bij een moestuincoöperatie in de buurt. Je leefstijl aanpassen betekent een kleinere ecologische voetafdruk. Het maakt ook uit op welke politieke partij je stemt. En je kunt kiezen voor een bank die jouw spaargeld niet belegt in vervuilende activiteiten.”

Welke rol ziet u hierin voor kerken?

“Er is vaak enorme aarzeling om teveel te raken aan de persoonlijke levenssfeer van mensen, uit angst voor een opgeheven vingertje. Als het gaat om duurzaamheid, zoeken veel kerken het nu vooral in praktische zaken, zoals zonnepanelen en fairtradekoffie. Prima natuurlijk, maar duurzaamheid hoort veel meer in de kern van het geloof, want het heeft te maken met Gods relatie met de wereld en onze plaats daarin.

Het is belangrijk dat de kerken weer gaan zien dat het in het geloof niet alleen om God en mensen gaat, maar om God en de hele wereld. Kerken kunnen een goed tegenwicht bieden tegen het moderne wereldbeeld. Door de Bijbel weer echt te lezen kan het besef groeien dat het belangrijk is respectvol om te gaan met de niet-menselijke werkelijkheid.”

Hoe gaat u als predikant met dit thema om?

“Voor mij zelf was dit onderzoek een enorme eyeopener. In al mijn diensten zit nu wel iets ecologisch. Ik lees de bijbelteksten waarover ik preek anders en zie eerder: hier gaat het over alle levende wezens en niet alleen over mensen. Ik realiseer me nu ook dat een dankdag voor gewas en arbeid oorspronkelijk ging over onze afhankelijkheid van de aarde voor voedsel en dat het goed zou zijn om dat weer terug te brengen. Ik ben ook anders gaan kijken en besef meer dat een boom een levend wezen is, dat een boom een medescheepsel is, dat op zichzelf waarde heeft en niet alleen maar nuttig is voor ons voor schaduw en zuurstof en een mooi beeld in een park. Ik ben me ervan bewust geworden dat natuur in de kerk nu vaak vooral een beeld is voor menselijke ervaring. Terwijl je de intrinsieke waarde van natuur juist vanuit het geloof kunt beseffen.” ●

Eindeloze lijstjes

Een benauwd zaaltje op een zaterdagmiddag in Driebergen. Ik heb overwogen niet te gaan. Thuis wacht

een niet afgewerkte to-dolijst op het notitieblok dat ook als muismat fungeert. Helaas moeten de meeste dingen die ik begin van de week zo daadkrachtig heb opgeschreven, nog gebeuren. De preek is ook nog lang niet klaar. Dat komt morgen wel in de stille, vroege uurtjes van de zondagmorgen.

Een meisje van rond de twintig vertelt enthousiast over haar vrijwilligerswerk bij *Tent of Nations*, een vredesproject op de westelijke Jordaanoever. Ze heeft weken lang in de brandende zon onkruid weggehakt en -getrokken. De droge grond op de berghelling is net zo weerbarstig als de situatie van de Palestijnse familie die daar probeert te overleven. De eerste dagen vroeg ze zich af waar ze in vredesnaam mee bezig was. Maar toen ze het ritme eenmaal te pakken had... “Het was geweldig”, zegt ze en je ziet dat ze in gedachten weer terug is in Palestina. Ze straalt en het is alsof ze nog wat zon van die zomer met zich meedraagt en aan ons uitdeelt.

Ze kijkt de kring van voornamelijk senioren rond. Die hebben hier tijd voor, denk ik stiekem. Wat ze daar heeft gevonden, wordt gevraagd. Even is het stil. “Daar op die berg hoefde ik even niets, behalve dat simpele zware werk. Op moeilijke momenten genoot ik gewoon een tijdje stilte van het uitzicht.” Ze glimlacht bijna verlegen als ze vertelt dat ze compleet tot rust is gekomen. De contacten met de familie en met de vrijwilligers uit alle delen van de wereld hebben haar bovendien een ongekend gevoel van verbinding en zin gegeven.

Een paar dagen later zit ik met een groepje in een huiskamer rondom een grote pot thee. Twintigers en dertigers met vermoeide gezichten. Ze hebben hun eindeloze to-dolijstjes thuisgelaten. Ze ervaren deze bijeenkomsten als: ‘Even tijd voor mezelf’.

Ze delen wat hen bezighoudt. Er is begrip en er wordt veel gelachen. Maar wat moeten ze veel, deze millennials. Sommigen zijn bezig met een promotieonderzoek, anderen combineren een veeleisende baan met jonge kinderen en er is ook een mantelzorger bij.

Thuis draai ik mijn muismat om en neem ik me voor om hem alleen als ik werk met de beschreven kant boven te gebruiken. Stilte verlang ik naar een berghelling met droge, weerbarstige aarde en zeeën van tijd.

.....
Wilma Hartogsveld is theoloog, predikant en schrijver.